

TÜRKİYE’DE İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME STRATEJİSİ UYGULAMALARI VE İMALAT SANAYİİ ÜZERİNDE ETKİNLİĞİ: NEDENSELLİK ANALİZİ (1990-2008)

Semanur SOYYIĞIT*

Özet

Türkiye’de İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Uygulamaları ve İmalat Sanayii Üzerinde Etkinliği: Nedensellik Analizi (1990-2008)

Türkiye’de ithal ikamesi sanayileşme stratejisi terk edilerek, 1980 yılından günümüze ihracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulanmaktadır. Kuşkusuz ki, imalat sanayii, gelişmekte olan ülkeler için kalkınma ile eş anlamlı olan sanayileşmenin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Rekabetçi üstünlükler doğrultusunda ihracat yapısını geliştirerek ekonomik büyümenin hedeflendiği Türkiye, 1990’lardan itibaren serbestleşme sürecini büyük ölçüde sağlamış ve sanayileşmeye yönelik önemli politikalar uygulamıştır. Bu çalışmada, Türk imalat sanayii kapsamında ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin etkinliği incelenmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı kullanılarak yapılan analiz 1990–2008 dönemini kapsamaktadır. Analiz sonuçları imalat sanayii ihracatının ve GSYİH’nin ara ve yatırım malları ithalatına bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İhracata dayalı sanayileşme stratejisi, Türk imalat sanayii, Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı.

Abstract

Implementation of Export-led Growth Strategy in Turkey and Effectiveness on Manufacturing Industry: Causality Analysis (1990-2008)

Turkey has put export-led growth strategy into practice since 1980 giving up import substitution strategy. Undoubtedly, manufacturing industry has big importance in achieving industrialization which has the same meaning with development for developing countries. Turkey aimed to provide economic growth by improving structure of export with direction of comparative advantages, completing liberalization process on a large scale in 1990’s and applying

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Politikası Anabilim Dalı.

important policies aimed at industrialization. In this study, effectiveness of export-led growth strategy is examined in the extent of Turkish manufacturing industry. The analysis in which Toda-Yamamoto causality approach is used comprises the period from 1990 to 2008. Result of the analysis shows that export of manufacturing industry and GDP is dependent on import of intermediate goods and investment goods.

Key Words: *Export-led growth strategy, Turkish manufacturing industry, Toda-Yamamoto causality approach.*

Giriş

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, sanayileşme sürecinde 1980'den itibaren ihracata dayalı sanayileşme stratejisini uygulamaya koymuştur. Serbestleştirici politikalara dayalı bu strateji, ülkenin ihracatçı sektörlerinin geliştirilmesi yoluyla ihracatın büyümenin motoru haline getirilmesini hedeflemiştir. 1980'den bu yana Türkiye'nin ihracat açısından ciddi mesafe kaydettiği bir gerçektir. Ancak, stratejinin başarısı için ihracatın yapısı değişirken ithalata bağımlılığın da ortadan kalkması gereklidir.

Bu çalışmayla da, Türkiye'de sanayi kesiminin başlıca alt dalı olan imalat sanayii kapsamında ihracata dayalı stratejinin 1990 sonrası dönemde etkinliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, önce 1980 sonrası dönemde dış ticaret politikalarındaki değişiklikler ve dış ticaretteki değişimler ele alınmış; sonra imalat sanayiinin ekonomi açısından önemi ve geçirdiği yapısal değişim üzerinde durulmuş ve ardından stratejinin imalat sanayii kapsamında etkinliği incelenmeye çalışılmıştır.

1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu sanayileşme sürecine yöneliktir. Sanayileşme dar anlamıyla, üretimde makine kullanımına geçilmesi ve milli gelir içinde sanayi kesiminin payının artırılmasıdır. Geniş anlamda ise, üretimde yeni tekniklerin kullanılmaya başlanması, maliyetlerin azaldığı ve kalitenin arttığı bir üretimin gerçekleştirilmesidir. Sanayileşmenin gerçekleştirilmesinin beraberinde getireceği yapısal değişikliklerin ekonomideki diğer sektörler de yansısıyla ekonomide genel bir gelişmenin sağlanacağı düşüncesi, gelişmekte olan ülkeler için sanayileşmeyi kalkınma ile eş-anlamalı

kılmaktadır. Bu sebeple, gelişmekte olan ülkeler için sanayileşme hedefine ulaşmak amacıyla izlenen genel yaklaşımları ifade eden sanayileşme stratejileri geliştirilmiştir. İktisat literatüründe ithal ikamesi sanayileşme stratejisi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi olmak üzere iki temel strateji vardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma problemleri *ortodoks* ve *bağımlılık* yaklaşımları çerçevesinde ele alınmıştır. Ortodoks yaklaşıma göre, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin sahip olduğu bazı yapısal özelliklerden yoksun oldukları için kalkınma sorunu yaşamaktadırlar. Rostow'un aşamalarına göre kalkınma görüşünü savunan teoriler ile dengeli ve dengesiz kalkınma teorilerinin temelde ortak noktaları, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme yoluyla kalkınabilecekleridir. Bağımlılık yaklaşımında ise, 1948 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde Latin Amerika ülkelerinin kalkınma sorunlarını çözmek amacıyla oluşturulan Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu (ECLA) ekolünün görüşleri önem arz etmektedir. Bu ekolün önerisi, karşılaştırmalı üstünlüklere göre tarım ve ilksel mallar ihracatı ile dış ticarete katılan ülkelerin, dış ticaret hadlerinin zamanla aleyhe dönmesi sebebiyle ithal ikamesi stratejisi uygulamasının gerekliliğidir (Soyak ve Eroğlu, 2008: 1,2).

1980'li yıllardan itibaren ise Dünya Bankası politikalarının, ithal ikamesi politikaların başarısızlığına vurgu yapılarak, karşılaştırmalı üstünlükler etrafında şekillendiği görülmektedir. 19. yüzyılda iktisat politikası alanında egemen olan Neo-Klasik görüş, 1930 dünya ekonomik bunalımını takip eden dönemlerde toplumsallığın bireyselliğin önüne geçmesiyle yerini "*yapısalcı yaklaşım*"a bırakmış; yapısalcı yaklaşımın gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmeleri konusundaki önerisi ise ithal ikamesi sanayileşme stratejisi olmuştur. Ancak, 1970'lerin ilk yarısında ithal ikamesi sanayileşme stratejisine, devlet korumacılığı altında iç pazara yönelik sanayileşme politikalarının kaynak dağılımında yarattığı bozukluktan yola çıkılarak eleştiriler yöneltmiş; Neo-Klasik iktisatçılar dışa dönük sanayileşme yaklaşımını öne sürmüşlerdir (Han ve Kaya, 2006: 245). Özellikle 1980 sonrasında dış ticaretin serbestleştirilmesi, özelleştirmeler ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi politikalar önem kazanmış ve bu politikalar IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından gelişmekte olan tüm ülkelere önerilmiştir.

2. Türkiye’de İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisinin Uygulamaları ve Sonuçları

24 Ocak 1980 Kararlarının kabul edilmesiyle birlikte Türkiye ekonomisinde 1960’tan bu yana bilinçli bir şekilde uygulanmakta olan ithal ikamesi stratejisi terk edilerek ihracata dayalı kalkınma stratejisine geçilmiştir. Türkiye için ekonomik anlamda bir dönüm noktası olan bu kararlarla dışa açık bir ekonomi amaçlanmış ve bu doğrultuda birtakım kurumlar da oluşturularak, söz konusu kararların uygulanmasında bürokratik işleyişin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır (Başkaya, 2004: 188,189).

Kiel Dünya Ekonomisi Araştırma Enstitüsü’nün yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre, ithal ikamesinden alternatif politikalara geçiş sürecinde uygulanan politikalar benzerlik göstermektedir. Bu politikalar; yüksek oranlı bir devalüasyon gerçekleştirilmesi yoluyla ulusal paranın aşırı değerlenmesinin önlenmesi ve ardından izlenecek daha esnek bir döviz kuru politikası ile ihracatın teşvik edilmesi, geniş kapsamlı para ve maliye politikaları uygulanarak enflasyonun düşürülmesi, dış ticarete de kotaların kaldırılması ve gümrüklerin indirilmesi gibi serbestleşmeye yönelik politikalarıdır (Seyidoğlu, 1982: 161,162). Programın temel hedeflerinin ve politikalarının gelir politikaları ile iç talebin kısılması, uygun döviz kuru politikaları ile ödemeler dengesi açıklarının azaltılması ve darboğazların aşılarda üretim faaliyetlerinin gerçekleşmesi olduğu ifade edilen 24 Ocak kararlarının istikrarsız ve enflasyon sıkıntısı olan gelişmekte olan ülkeler için öngörülen tedbirlerin Türk ekonomisinde uygulama bulan bir versiyonu olduğu dile getirilmiştir (Kılıçbay, 1985: 185). 24 Ocak 1980 Kararları, IMF gözetiminde az gelişmiş ülkelerde uygulanan istikrar programlarına benzemekle birlikte, Türkiye’de daha önce uygulanan programlardan farklılık göstermiştir. Türkiye bu kararlarla uzun döneme yayılan birçok yapısal önlem temel oluşturmak üzere, dışa dönük ve piyasa odaklı dönüşüm sürecine girmiştir. Bu önlemler; döviz kuru ve faiz oranlarının serbest belirlenmesini de içeren fiyat serbestleşmesi, ücretlerin belirlenmesindeki değişiklikler, dış ticarete serbestleşme, finansal sektör reformu, KİT’lere ilişkin düzenlemeler, vergi reformu ve mali yerelleşmedir (Kopits ve Robinson, 1989: 3).

İthalatta serbestleşme kapsamında, 24 Ocak İstikrar programı ile birlikte ithalatta kontenjan listeleri kaldırılmış ve liberasyon listeleri genişletilmiştir. İthalatın I ve II sayılı liberasyon listeleri dahilinde yapılması; I sayılı listedeki ödemelerin akreditifli olarak gerçekleştirilmesi, II sayılı listeden yapılacak

ithalatın ise belirli mercilerin iznine tabi tutulmuş oranlar dahilinde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Liberasyon listesinde yer almayan malların ise ancak ülke ekonomisinin kalkınması için gerekli olması, ihracatın geliştirilmesine katkıda bulunması, tahsis amacına uygun olması koşullarında ithaline izin verilmesi kararlaştırılmıştır (Tuna, 1990: 124,125). Serbest ithalat malları listesine alınan mallar 1983'e kadar büyük oranda artmış olsa da, ithalatta asıl liberasyon 1984 ithalat programının yayınlanması ile gerçekleşmiştir. Buna göre ithalat, ithalatı serbest olan, izne tabi olan ve yasak olan mallar olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. 1984 programının önemli bir özelliği de her yıl yayınlanan listelerde izne tabi ve yasak mallar listesinde olmayan malların ithalatının, doğrudan ithalatı serbest olan mallar listesine dâhil edilmesi olmuştur. Ayrıca 1984 programıyla birçok ara ve yatırım malının gümrük ve üretim vergisi oranlarında % 5 ile % 100 arasında değişen oranlarda indirimler gerçekleştirilmiş; 1985 ithalat rejimi ile ithalatı yasaklanan mallar listesi silah, mühimmat ve uyuşturucu dışında tamamen kaldırılmıştır. 1990 yılında ise yeni ithalat rejimiyle birlikte ithalatı izne tabi mallar listesi kaldırılmış ve söz konusu üç mal dışındaki bütün malların ithalatına serbesti getirilmiştir (Berksoy, 1994: 20, 21).

1980 sonrası uygulanan politikalarda ekonomide dengelerin bozulmasının sebebi olarak yerli paranın aşırı değerlenmesi, ithalatın yasaklanması ve ihracatın özendirilmemesi görüldüğü için, öncelik bu alanda uygulanacak politikalara verilmiştir. Ulusal paranın değerinin düşürülmesi, günlük ayarlamalara dayalı esnek bir kur politikasının izlenmesi ve böylece ihracatın özendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca uygulanacak ihracat kredisi, vergi iadesi gibi teşvik tedbirleri ile de ihracatın kazanç sağlayan bir faaliyet haline getirilmesi amaçlanmıştır. Bu politikalar dâhilinde gerçekleştirilen devalüasyonlarla özellikle sınaî ürün ihracatında artış gerçekleşmiş ve bu da döviz kıtlığı nedeniyle gerçekleştirilemeyen ithalat tıkanıklıklarının önünü açmıştır (Eser, 1993: 74). Ancak, kısa dönemde ihracattaki bu sıçramanın tek sebebi yerli paranın değerinin düşürülmesi ve uygulanan teşvikler olmamıştır. Bu dönemde aynı zamanda geniş kitlelerin satın alma gücünde daraltıcı politikalar izlenmiş, böylelikle ihracata ayrılacak bir üretim fazlası ortaya çıkmıştır. Ayrıca, reel olarak emek maliyetlerinin azaltılmış oluşu da yerli üreticilerin uluslararası piyasadaki rekabet gücünü arttırıcı bir etken olmuştur (Oyan, 1989: 53). Bunlara, devalüasyonlar yoluyla paranın değerindeki düşüşler ve teşvikler de eklenince ihracatta artış gerçekleşmiştir.

Yeni kapasiteler yaratmaktan çok, mevcut kapasitelerin daha etkin kullanımı ve iç talep kısılması yoluyla ihracatta kısa süreli artışlar sağlamakla beraber, 1988 yılından sonra ihracat artışının sürdürülmesinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca uygulanan parasal destekler de maliyet düşürme ve uluslararası alanda ihracatçı sektörlerin rekabet gücünü artırma yönünde etki yaratmamıştır (Ener ve Demircan, 2004: 108). Bu dönemde ithalatın liberasyonu kapsamında ara ve yatırım malları başta olmak üzere birçok üründe gümrük vergilerinde önemli indirimler sağlanmış olması sebebiyle, ithalatta da önemli artış gerçekleşmiştir.

1989'dan itibaren dış ticareti ucuz fiyat politikası ile teşvik etmek TL'nin aşırı değerlenmesine sebep olmuştur. Bu da dış ticaret açığının giderek büyümesi sonucunu doğurmuştur. 1980'li yıllardan bu yana alınan dış borçlar 1988'den sonra büyük bir hızla artmıştır. Üstelik bu dış borçların içinde kısa vadeli borçların payı da giderek artmış; dış borçlara ek olarak bu dönemde iç borçlarda da meydana gelen artışlar, faizlerin yükselmesine sebep olmuştur. Döviz açığının artmasının devalüasyon beklentisi yaratarak döviz talebini arttırması ve enflasyondaki artışın reel faizleri düşürmek yoluyla para ikamesi olgusu yaratması sonucunda TL'den kaçış hızlanmış, döviz ve altına olan talep artmıştır. Bu durum ülkeyi 1988-1989 stagfasyonuna sürüklemiş ve 4 Şubat 1989 kararları alınmıştır (Şahin, 2007: 215,216). Bu dönemde, 32 sayılı kararnamenin sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve konvertibilite sağlanması sürecinde önemi büyüktür. Bu kararname ile Türkiye sermaye hareketleri bakımından en serbest ülkelerden biri durumuna gelmiştir. Buna karşılık, Türkiye ekonomisinde krizler dönemi de başlamıştır. 1994'te 5 Nisan kararlarıyla başlayan kriz dönemi, 2000'li yılların başında bankacılık kesiminde çıkan ve reel kesime yansıyan krizle devam etmiştir.

Kamu gelirleri arttırılamazken kamu giderlerindeki artışların Merkez Bankası kaynaklarıyla ve iç-dış borç yoluyla kapatılmaya çalışıldığı 1990'lı yıllarda, yurt içi faizler yurtdışı faizlerin üzerine çıkarılmış ve ülkeye kısa süreli sermaye çekilmeye çalışılmıştır. Yurtiçinde yüksek faizle borçlanma hem özel sektör yatırımlarında dışlama etkisi yaratmış hem de özel sektörün dış piyasalardan kısa vadeli ve düşük faizli dövizle borçlanarak, bununla Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) almasına sebep olmuştur. Bu da ülkeyi borç sarmalının içine sürüklemiştir. Ödemeler bilançosu açığının da oldukça yüksek düzeylere ulaşması sonucunda bazı uluslararası derecelendirme kuruluşları

Türkiye'nin kredi notunu düşürmüşlerdir. Artan aşırı döviz talebinin MB kaynaklarının tümüyle dahi karşılanamayacağı anlaşılınca, 5 Nisan 1994 İstikrar tedbirleri alınmıştır (Şahin, 2007: 217, 218). Ek vergilerle kamu gelirlerini arttırmak ve çeşitli bütçe kısıntılarına giderek kamu giderlerini azaltmak yoluyla kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması, TL'nin dolar karşısında değerlendirilmesinin önlenmesi, hazine borçlanmasını cazip kılmak için ilk olarak enflasyon oranının çok üzerinde belirlenen faiz uygulamasının zamanla düşürülmesi gibi hedefleri olan 5 Nisan Kararları, ön hazırlık çalışması yapılmadan alınan kararlar olması sebebiyle bir niyet mektubu niteliğinde ifade edilmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2005: 379, 380).

5 Nisan Kararları'nın ardından ekonomide devam eden yapısal problemlere Asya Krizi (1997) ve Rusya Krizi (1998)'nin neden olduğu olumsuzlukların da eklenmesi ile 1998 Haziran ayı sonunda IMF ile *Yakın İzleme Anlaşması* yapılmıştır. IMF gözetiminde uygulamaya konulan bu program, 2000 yılı başında uygulanması planlanan IMF destekli bir makro ekonomik programa geçişte köprü görevi görmüştür. 17 Ağustos 1999'da yaşanan deprem felaketi ve genel seçimler dolayısıyla yaşanan siyasi belirsizlik sebebiyle söz konusu programın başarısı sınırlı düzeyde olmuştur (Doğan, 2006: 104).

Aralık 1999'da Türkiye, Dünya Bankası ve IMF'nin desteğini alarak üç haneli rakamlara ulaşan enflasyonu düşürmek için dezenflasyon programı uygulamaya yönelik olarak IMF'ye bir niyet mektubu vermiştir. Türkiye'de kronikleşen enflasyonu düşürmeye yönelik olarak uygulamaya konulan bu programın temel hedefleri; birlikte uygulanacak para, maliye, kur ve gelir politikaları ile TÜFE'nin 2002 yılı sonunda tek haneli rakamlara çekilmesi, kamu harcamalarının kısılması ve faiz oranlarının aşağıya çekilmesi, ilk 18 ay içinde bir kur sepeti ve ikinci 18 ay içinde genişleyen bant sistemi uygulaması, özelleştirmeye hız verilmesi olarak belirlenmiştir. Program, enflasyonu düşürmeyi hedeflerken büyüme oranının da artacağını öngörmekteydi. Bu ise tüketim artışıyla mümkündü. Ancak, faiz oranlarındaki hızlı düşüş sonucu iç talepteki artış özellikle de dayanıklı tüketim malları talebini arttırmış, bu da ithalatın artmasına sebep olmuştur. TL'deki aşırı değerlendirme ihracatta duraklamaya sebep olurken, ithalattaki artışın büyüttüğü cari açığın kapatılması için dış kaynak çare olarak görülmüştür. Ancak, 2000 yılında yabancı yatırım çok sınırlı gerçekleşmiş ve ülkeden yabancı sermaye çıkışı yüksek seviyelerde olmuştur (Uygur, 2001: 10, 13, 14). Bunlar da programının başarısızlığında rol

oynamıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin ortaya çıkması sebebiyle 2001 yılında yeni bir program hazırlanarak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) yürürlüğe konulmuştur.

Bütün bu ekonomik gelişmeler ışığında, aşağıda ihracatın gelişimini gösteren temel bazı değerlerin yer aldığı Tablo 1’de de görüldüğü gibi, ihracatın GSMH içindeki payı genel bir artış eğilimindedir. Sanayi ihracatının toplam ihracattaki payında, programın başlangıcındaki %36,6’lık seviyeye göre önemli derecede artış gerçekleşmiş; ancak, ihracatın ithalatı karşılama oranının ciddi bir artış eğilimi göstermemesinden de anlaşılacağı gibi, ihracat artışının yanında ithalatta da önemli artışlar yaşanmıştır. Dolayısıyla, bu tablo Türkiye’nin ithalata bağımlılığının dönem boyunca azalmadığını açıkça göstermektedir.

Tablo 1: 24 Ocak 1980 Kararları Sonrasında İhracatın Gelişimi

Yıllar	İhracat/GSMH	Sanayi İhracatı / Toplam İhracat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1980	4,2	36,6	36,8
1985	11,7	76,0	70,2
1990	8,6	81,1	58,1
1995	12,7	89,0	60,6
2000	13,8	91,9	51,0
2005	20,4	93,7	62,9
2008	-	94,8	65,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **İstatistik Göstergeler 1923-2008**, Ankara, Yayın No: 3361, Aralık 2009, s.478,483.

3. Türk İmalat Sanayii

Türkiye’de 1980’lerden bu yana sanayileşme yolunda uygulanan politikalar, özünde sanayi sektörü içerisinde imalat sanayiinin payının arttırılmasına yöneliktir. Zira imalat sanayii, sanayi sektörünün alt dalları içerisinde GSYİH’deki payı en yüksek sektör olmasının yanında, ekonomideki diğer makro göstergeler üzerinde de etkilidir. Sanayi sektörünün büyüklüğü ve gelişmişliği bir takım kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu kriterler; imalat sanayiinde üretilen gelirin GSYİH içindeki payı, imalat sanayii istihdamının toplam istihdamdaki payı ve sanayi ihracatının toplam ihracattaki payıdır (Şahin, 2007: 338).

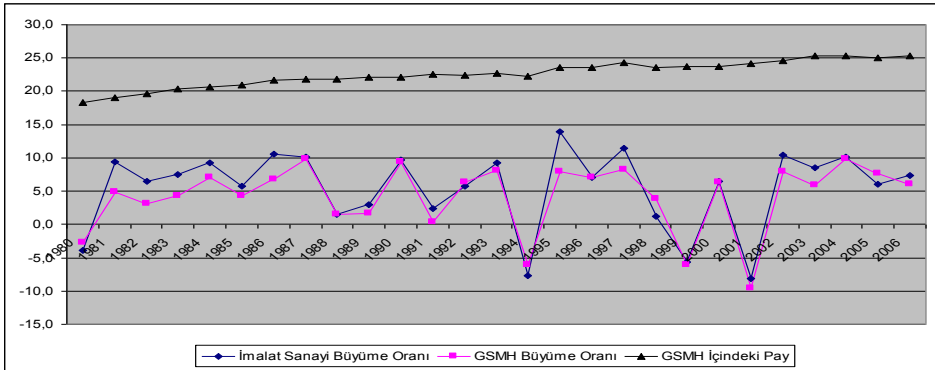
Tablo 2: İmalat Sanayiinin Sanayi Sektöründeki ve GSMH’deki Payları

Yıllar	İmalat Sanayiinin GSMH’deki Payı (%)	İmalat Sanayiinin Sanayi Sektörü İçindeki Payı (%)
1980	18,3	82,9
1985	21,0	84,3
1990	22,1	84,0
1995	23,6	84,0
2000	23,7	83,8
2005	25,0	84,9
2006*	25,3	84,8

Kaynak: TCMB, (Çevrimiçi) <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> , 26.09.2010.

*1987 baz yılı GSMH serisi 2007 yılı üçüncü çeyreğine kadar mevcut olduğundan, tabloda en son 2006 değeri yer alabilmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, imalat sanayii, sanayi sektörü üretiminde 2006 yılı itibarıyla %84,8 oranında; GSMH yaratmada ise %25,3 oranında etkili olmaktadır. Yani, yaratılan GSMH’nin dörtte biri imalat sanayiinin katkısıyla oluşmaktadır. Ancak imalat sanayiinin GSMH’deki payı 1980’den 2000’lerin ortalarına %18,3’ten %25,3’e çıkarken, sanayi sektörü içerisindeki payı %84’ler civarında kalmıştır.

Grafik 1: İmalat Sanayii Sektörünün Katma Değeri (1980-2006)

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2008, Ankara, 2009, s.722,724’den yararlanılarak düzenlenmiştir.

İmalat sanayi katma değerini gösteren Grafik 1’de dikkat çeken husus, imalat sektörünün büyüme oranındaki dalgalanmalarla GSMH büyüme oranındaki dalgalanmaların 1980 sonrası dönemde aynı doğrultuda seyrediyor olmasıdır. Bu, ekonomik büyüme ve imalat sanayii büyümesi arasındaki pozitif korelasyonu göstermektedir.

Tablo 3: İmalat Sanayii İhracatının Toplam İhracattaki Payı (%)

Yıllar	İmalat Sanayii İhracatı (Milyon \$)	Toplam İhracat (Milyon \$)	İmalat Sanayii İhracatı / Toplam İhracat (%)
1990	10 504	12 959	81,1
1995	19 260	21 637	89
2000	25 518	27 775	91,9
2005	68 813	73 476	93,7
2009	95 445	102 139	93,4

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), (Çevrimiçi) <http://evds.tcmb.gov.tr/>’den yararlanılarak düzenlenmiştir, 21.03.2010.

Bir ülkenin sanayileşme ölçütlerinden bir diğeri olan, toplam ihracatta imalat sanayii ihracatının payının yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde, 1990’dan günümüze imalat sanayii ihracatının önemli bir artış gösterdiği gözlenmektedir. İmalat sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payı da 1990’lardan bu yana artmış; ancak 2009 yılında bu oran 2008’de görülen ve etkileri devam eden küresel ekonomik krizin etkisiyle 2005 yılı oranının altında gerçekleşmiştir.

İhracatta sektörler arasında nispi olarak sanayi sektöründe gelişme olmakla birlikte, bu gelişmenin madde grupları bazında incelenmesi ihracattaki gelişmeleri daha somut olarak ortaya koyma fırsatı vermektedir. Bunun için öncelikle imalat sanayii alt dallarının teknolojik bakımdan hangi özelliğe sahip olduklarına bakmakta fayda vardır. Zira, teknolojik ilerleme de sanayileşme hedefine giden yolda önemli bir unsurdur. Küresel rekabet düzeyinde artık kas gücünden çok beyin gücü ülkelere avantaj sağlar niteliktedir. Dolayısıyla bilimsel ve teknolojik altyapı rekabette belirleyici öneme sahiptir. Yani, ülkenin bilimsel ve teknolojik performansı, o ülkenin sanayi ve hizmet sektöründe uluslar arası rekabet düzeyini de belirlemektedir.

Tablo 4: İmalat Sanayii Alt Dallarının Teknolojik Özellikleri

YÜKSEK TEKNOLOJİ
Hava ve uzay taşıtları imalatı
Eczacılık ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları imalatı
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı
Tıbbi aletler, hassas ve optik aletler ile saat imalatı
ORTA ÜST TEKNOLOJİ
Elektrikli makine ve cihazların imalatı
Motorlu kara taşıtı, römork veya yan-römork imalatı
Kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı
Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonların imalatı
Makine ve teçhizat imalatı
ORTA ALT TEKNOLOJİ
Deniz taşıtlarının yapımı ve onarımı
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı
Ana metal sanayi
Metalik olmayan diğer mineral ürünlerinin imalatı
Metal eşya (makine ve teçhizatı hariç) sanayi
DÜŞÜK TEKNOLOJİ
Mobilya ve diğer imalat
Ağaç ve mantar ürünleri
Kağıt ve kağıt ürünleri
Basım ve yayım
Gıda ürünleri ve içecek
Tütün ürünleri
Tekstil Ürünleri
Giyim eşyası
Deri ve ayakkabı

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış, TÜSİAD Yayın No.:TÜSİAD-T/2008- 05/466, Mayıs 2008, s.53.

1996 ve 2008 yıllarında gerçekleştirilen toplam ihracatta ilk 20 sırada yer alan imalat sanayii alt dallarını gösteren Tablo 5 incelendiğinde, 1996 yılı içerisinde demir-çelik, motorlu kara taşıtı ve elektrikli makine ve cihazlar gibi orta üst teknoloji malları dışında diğer bütün fasılların düşük teknoloji grubuna dahil olduğu görülmektedir. Giyim eşyaları ve aksesuarları toplamda %24,7’lik oranla ilk iki sırayı almaktadır.

Tablo 5: 1996 ve 2008 Yıllarında İhracatta İlk 20 Sırada Yer Alan Maddeler

1996 yılında ihracatta ilk 20 madde	Toplam İhracat İçindeki Pay (%)	2008 yılında ihracatta ilk 20 madde	Toplam İhracat İçindeki Pay (%)
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	15,4	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	13,9
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	9,3	Demir ve çelik	11,3
Demir ve çelik	7,5	Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	7,8
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	5,7	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	6
Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	4,9	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	5,9
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	3,5	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	5,7
Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	3,5	Demir veya çelikten eşya	4,3
Pamuk pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	2,8	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	4,1
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	2,7	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	4
Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	2,7	Plastik ve plastikten mamul eşya	2,7
Sentetik ve suni devamsız lifler	2,5	Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	2,2
Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	2,4	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	2
Demir veya çelikten eşya	2,2	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	1,7
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	2,1	Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	1,6
Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	1,7	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	1,4
Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	1,5	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1,4
Deri eşya, saraciye eşyası, seyahat eşyası, bağırsaktan eşya	1,5	Aluminyum ve aluminyum eşya	1,3
Plastik ve plastikten mamul eşya	1,5	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1,2
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları	1,3	Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	1,1
Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar	1,3	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	1

Yine Tablo 5'te yer alan 2008 yılında ihracatta ilk 20 sırada yer alan fasıllara bakıldığında, geçen 12 yıllık sürede imalat sanayiinin orta teknoloji düzeyindeki fasıllarının ihracattaki paylarının artmış ve üst sıralarda yer almış olduğu görülmektedir. Ancak, yüksek teknoloji ürünlerin ihracatı henüz gerçekleştirilememiştir ve daha düşük paylarla olsa bile düşük teknoloji ürünler ihracatta hala yer tutmaktadır. Buna dayanarak Türk imalat sanayiinin yeterli gelişme gösteremediği söylenebilir.

İmalat sanayii alt dallarında zaman içerisinde gerçekleşen gelişmeleri ithalat bakımından da incelemek üzere Tablo 6 hazırlanmıştır.

Tablo 6: 1996 ve 2008 Yıllarında İthalatta İlk 20 Sırada Yer Alan Maddeler

1996 yılında ithalatta ilk 20 madde	Toplam İthalat İçindeki Pay (%)	2008 yılında ithalatta ilk 20 madde	Toplam İthalat İçindeki Pay (%)
Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	19,4	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	23,9
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	13,6	Demir ve çelik	11,5
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	6,8	Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	11,2
Demir ve çelik	6,4	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	6,9
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	6,2	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	6,3
Plastik ve plastikten mamul eşya	3,8	Plastik ve plastikten mamul eşya	4,6
Organik kimyasal müstahsallar	3,6	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	2,8
Hava taşıtları, uzay araçları, aksam ve parçaları	2,4	Organik kimyasal müstahsallar	2,2
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet	2,2	Eczacılık ürünleri	2,2
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köşeleler	2,1	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet	1,7
Hububat	1,8	Bakır ve bakırdan eşya	1,6
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1,7	Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya	1,3
Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya	1,7	Aluminyum ve aluminyum eşya	1,3
Sentetik ve suni devamsız lifler	1,6	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1,2
Debatat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar	1,5	Demir veya çelikten eşya	1,1
Demir veya çelikten eşya	1,4	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1,1
Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	1,3	Hububat	1,1
Kauçuk ve kauçuktan eşya	1,2	Muhtelif kimyasal maddeler	0,9
Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	1,1	Sentetik ve suni devamsız lifler	0,8
Muhtelif kimyasal maddeler	1,1	İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler	0,8

Buna göre, 1996 yılında ithalatta önemli payı olan orta üst ve yüksek teknolojlili fasılların ithalatı, 2008 yılında da ithalat fasıllarında üst sıralarda yer almaktadırlar. Bu da Türk imalat sanayiinin gereksinimi olan orta üst ve yüksek teknolojlili ürünler bakımından dışa bağımlılığının, geçen 12 yıla rağmen devam ettiğini göstermektedir.

4. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisinin 1990-2008 Döneminde Türk İmalat Sanayii Kapsamında Etkinliğinin İncelenmesi

Sanayileşme sürecinin tamamlanabilmesi için 1980 sonrası uygulanan serbestleştirici politikalar kapsamında, gerekli hammadde ve yatırım mallarının ithalatı, doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi ve teknolojik gelişme eşliğinde imalat sanayii üretim ve ihracatının artırılması suretiyle yapısal bir değişim hedeflenmiştir. Bu değişim ile ekonomik dönüşüm sağlanacak, ihracat büyümenin motoru haline gelecekti. Çalışmanın bu kısmında, bu alanda yapılmış bazı ampirik çalışmalar ele alındıktan sonra, ihracata dayalı stratejinin Türk imalat sanayiindeki etkinliği test edilecektir.

4.1. Literatür Taraması

Türkiye ekonomisi üzerine yapılan ithalat, ihracat ve GSMH ilişkisini farklı dönemler kapsamında tespit etmeye yönelik çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Temelde bütün bu çalışmaların ortaya koymaya çalıştığı, Türkiye’de uygulanan stratejilerin nihai hedef olan ihracata dayalı büyüme yapısına ulaşım ulaşıldığının tespit edilmesidir. Bu alanda yapılmış başlıca ampirik çalışmalar Tablo 7’de görülmektedir.

Hatemi ve Irandoust’un 1960-1997 dönemlerindeki analizinde reel üretim ve ihracat arasında ilişki bulunmazken; Çil Yavuz’un 1982-2002 dönemini kapsayan analizinde, ihracat ve iktisadi büyüme arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Şimşek, 1960-2002 dönemini kapsayan analizi sonunda, büyümeden ihracata tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tuncer, Toda-Yamamoto yaklaşımı ile gerçekleştirdiği nedensellik analizinde, Erdoğan’ın 1980-2004 dönemini kapsayan çalışmasında ithalattan GSMH’ye ve GSMH’den ihracata tespit ettiği nedenselliğe ek olarak, ithalattan ihracata da nedensel bir ilişki bulmuştur. Gerni, Kösekahyaoglu ile aynı dönem kapsamında gerçekleştirdiği çalışmada büyümenin ve ihracatın ithalata bağımlılığını ortaya koymuştur.

Tablo 7: Türkiye'de İhracat, İthalat ve Büyüme Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Yazar/ Yazarlar	Dönem	Metod	Bulgular
Cevat Gerni, Ö.Selçuk Emsen ve M.Kemal Değer	1980- 2006	Granger Nedensellik Yaklaşımı	İthalata dayalı büyümeyi ve ihracatın ithalata bağımlılığını ortaya koyan bulgular tespit edilmiştir.
Nilgün Çil Yavuz	1982- 2002	VAR Model	İhracat ve iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Savaş Erdoğan	1980- 2004	VEC Model	İthalattan GSMH'ye ve GSMH'den ihracata nedensellik tespit edilmiştir.
Levent Kösekahyaoglu ve Canan Şentürk	1980- 2005	Granger Nedensellik Yaklaşımı	İhracattan gelire ve ithalata nedensellik tespit edilmiştir.
Muammer Şimşek	1960- 2002	VEC Model	Büyümeden ihracata nedensellik saptanmıştır.
İsmail Tuncer	1980- 2000	Toda-Yamamoto Yaklaşımı	GSYİH'den ihracata; ithalattan GSYİH ve ihracata doğru nedensellik tespit edilmiştir.
Abdulnasser Hatemi- J ve Manuchehr Irاندوست	1960- 1997	Toda-Yamamoto Yaklaşımı	Reel üretim ve reel ihracat arasında ilişki yoktur.

Kaynak: Gerni, Emsen ve Değer, 2008, 16; Çil Yavuz, 2006: 970; Erdoğan, 2006: 35,37; Kösekahyaoglu ve Şentürk, 2006: 39; Şimşek, 2003: 57; Tuncer, 2002: 101; Hatemi ve Irاندوست, 2000: 359'dan yararlanılarak düzenlenmiştir.

4.2. Nedensellik Analizi

1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde uygulamaya konulan ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ile ülkenin dışa açılarak büyümesi hedeflenmiştir. İthalatın serbestleştirilmesi ile üretimde ihtiyaç duyulan ara ve yatırım malları ithalatının kolaylıkla gerçekleştirilebileceği; finansal serbestlik ile de ülke içine doğrudan yabancı yatırım şeklinde giriş yapan yabancı sermayenin yatırım, istihdam, üretim artışı yoluyla büyümeye katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Ancak, kuşkusuz ekonomide bu politikaların yanında, teknolojinin geliştirilmesine yönelik uygulanacak politikalar ve Ar-Ge faaliyetleri ile dışa bağımlılığının önlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, bu strateji ülkenin rekabet gücünün belirleyicisi olan teknoloji bakımından dışa bağımlı olmasına sebep olacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde imalat sanayii kapsamında, 1980 sonrası uygulanan serbestleştirici politikaların etkinliği incelenmektedir. Bu amaçla kullanılan değişkenler imalat sanayii ihracatı, ara ve yatırım malları ithalatı ve

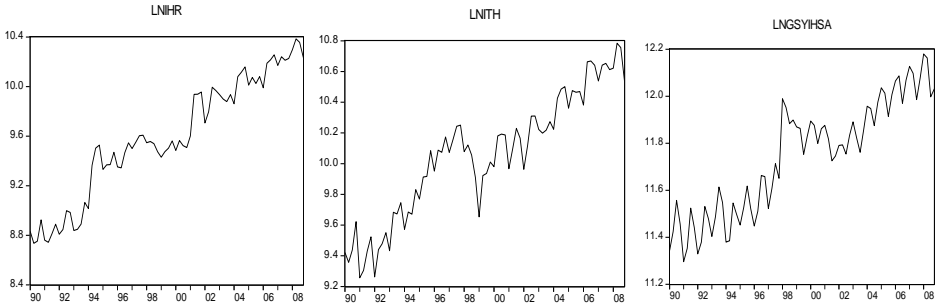
GSYİH'dir. 1980 yılında uygulanmaya başlanan dışa açılımcı politikaların dış ticaret alanındaki etkileri, özellikle ithalatın liberasyonu alanında tedrici olarak uygulanan politikalar sebebiyle 1990'lı yıllardan itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte, 2008 yılının ortalarında başlayan ve etkisini arttırarak devam eden küresel krizin 2009 yılında reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin çalışmanın sonucunu etkilememesi amacıyla, 2009 yılı analiz dışı bırakılmıştır. Bu sebeple analiz 1990-2008 dönemini kapsayan üçer aylık verilerle gerçekleştirilmiştir. Analizde kullanılan ithalat ve ihracat değişkenleri TCMB veritabanından, GSYİH değişkeni IMF veritabanından elde edilmiş; veriler üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kullanılan analiz yöntemi Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımıdır. Analizde E-views 6.0 paket programı kullanılmıştır.

C.J. Granger tarafından 1969 yılında ortaya çıkarılan nedensellik analizine göre, eğer X 'in geçmiş değerleri Y 'nin öngörüsünde Y 'nin geçmiş değerlerinden daha başarılı oluyorsa X , Y 'nin granger nedenidir. Nedensellik analizi, geçmişe ve bugüne ait değerlerinin gelecek üzerindeki şekillendiriciliğinden hareket etmekte ve değişik süreçler arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır (Aalen ve Frigess, 2007: 159). Durağan olmayan ve eş-bütünleşme ilişkisi olmayan değişkenler arasındaki nedenselliğin tespiti için Vektör Otoregresif Model (VAR), durağan olmayan fakat eş-bütünleşme ilişkisi var olan değişkenler arasındaki nedenselliğin belirlenmesi için de Vektör Hata Düzeltme Modelinin (VEC) kullanılması daha uygun görülmektedir (Yavuz, 2006: 964).

Toda ve Yamamoto tarafından 1995 yılında geliştirilen yöntemde ise, seriler arasındaki nedensellik ilişkisinde durağanlık ve eş-bütünleşme özellikleri aranmamaktadır. Toda ve Yamamoto, seriler durağan olmasa bile, serilerin düzey değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilerek Wald testinin uygulanabileceğini ortaya koymuşlardır (Yavuz, 2006: 169). Toda-Yamamoto prosedürü iki aşamada gerçekleşmektedir (Günaydın, 2004: 177). İlk aşamada serilerin maksimum eş-bütünleşme derecesi d_{\max} ile k gecikme uzunluğu belirlenir. VAR'ın uygun gecikme sayısının (k) belirlenmesi için Akaike Information Criterion (AIC), Schwarz Criterion (SC), Hannan-Quin (HQ) ve Akaike'nin minimum Final Prediction Error (FPE) ölçütleri kullanılabilir. (k) gecikme uzunluğunun seçilmesinden ve maksimum eş-bütünleşme derecesinin

seçilmesinden sonra $p = k + d_{\max}$ gecikmeleri toplamı seviyesinde bir VAR tahmin edilebilir. İkinci aşama ise Granger nedensellik üzerine sonuç çıkarmaya yönelik standart Wald testi uygulamasıdır. Toda ve Yamamoto, durağanlık ve eş-bütünleşik kavramlarını sağlamayan serilerden oluşan sistemde, (k) gecikmeli VAR modelinin parametreleri üzerindeki kısıtlamalar için yapılan Wald testinin VAR($p = k + d_{\max}$) tahmini için χ^2 dağılımına sahip olduğunu kanıtlamışlardır (Lau ve Haw, 2003: 161).

Analize başlamadan önce, değişkenlerin uygulamada kullandıkları formlarına, yani logaritmik formlarına ilişkin grafikleri aşağıda görülmektedir.

Grafik 2: Değişkenlerin Doğrusal Logaritmik Grafikleri

İthalat ve ihracat serilerinin önce mevsimsellikten arındırılmış grafiklerine bakılmış, arındırılmamış serideki grafikten bir farklılık göstermediği için mevsimsellikten arındırma işlemi yapılmadan doğal logaritmaları alınmış; GSYİH serisi ise önce hareketli ortalamalar yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmış, sonrasında da doğal logaritması alınmış ve analize bu şekilde eklenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımında, seriler durağan olmasa da, aralarındaki nedensellik ilişkisi incelenebilmektedir. Ancak, bu yöntemde VAR modelin gecikmesinin belirlenmesi açısından değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini belirlemek amacıyla durağanlık analizleri yapılacaktır. Bu doğrultuda, kullanılan değişkenlere ait ADF birim kök istatistikleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8: Birim Kök Testi Sonuçları

SERİ	DÜZEY		BİRİNCİ FARKLAR	
	ADF	5%	ADF	5%
LNİHR	-3,839517	-3,470851	-7,596488	-3,473447
LNİTH	-2,142463	-3,475305	-4,864498	-3,475305
LNGSYİHSA	-2,683533	-3,472558	-13,04212	-3,472558

Tablo 8’de de görüldüğü gibi, ihracat değişkeni düzey değerinde durağandır; ithalat ve GSYİH değişkenleri ise birinci farklarında durağanlaşmaktadır. Böylelikle yapılan birim kök testleri sonucunda maksimum bütünleşme derecesi 1 olarak belirlenmektedir. Kurulacak modelin gecikme sayısının belirlenmesi için gerekli ikinci adım ise VAR modeli oluşturularak uygun gecikme sayısının belirlenmesidir.

Tablo 9: VAR Gecikme Uzunluğunu Belirleyen Kriterler

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	59,30992	NA	4,20E-05	-1,564164	-1,469303	-1,5264
1	209,214	283,1521	8,39E-07	-5,478165	-5.098721*	-5,327107
2	221,208	21,65588	7,73E-07	-5,561333	-4,897305	-5,296981
3	238,5441	29,85666	6,15E-07	-5,792892	-4,844281	-5,415247
4	256,1047	28.77985*	4.88e-07*	-6.030686*	-4,797492	-5.539748*

Tablo 9’a göre uygun VAR gecikme uzunluğu LR, FPE, AIC ve HQ kriterlerine göre 4 olarak belirlenmiştir. Böylelikle oluşturulacak VAR modelinin gecikmesi $p = k + d_{\max}$ eşitliğinden hareketle 5 olmaktadır. Buna göre, SUR (Seemingly Unrelated Regression) yöntemiyle 5 gecikmeli olarak tahmin edilen modelin katsayıları Wald kısıt testiyle sınanacaktır.

Tablo 10: Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Serbestlik Derecesi	Olasılık	Sonuç
LNİTH→LNİHR	1	0,5101	İthalat ihracatın nedeni değildir.
LNGSYİHSA→LNİHR	1	0,8754	Büyüme ihracatın nedeni değildir.
LNİHR→LNİTH	1	0,0008	İhracat ithalatın nedenidir.
LNGSYİHSA→LNİTH	1	0,5408	Büyüme ithalatın nedeni değildir.
LNİHR→LNGSYİHSA	1	0,6404	İhracat büyümenin nedeni değildir.
LNİTH→LNGSYİHSA	1	0,0451	İthalat büyümenin nedenidir.

Temel niteliği gereği ihracata dayalı sanayileşme stratejisinden, ihracat ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik yaratması beklenmektedir. Literatürde, bu iki değişken arasında 3 tür nedensellik ilişkisinden söz edilmektedir. Bunlardan ilki ihracattan büyümeye doğru, ikincisi büyümeden ihracata doğru, üçüncüsü ise büyüme ile ihracat arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisidir (Ramos, 2001: 615). Wald testi sonuçlarını ve değişkenler arasındaki nedenselliğin yönlerini gösteren Tablo 10'da da görüldüğü gibi, ara ve yatırım malları ithalatı, imalat sanayii ihracatı ve GSYİH değişkenleri kullanılarak Toda-Yamamoto yaklaşımıyla yapılan nedensellik analizi sonucunda, GSYİH ve imalat sanayii arasında bu yönde bir nedensellik ilişkisi bulunamazken; ihracattan ithalata ve ithalattan GSYİH'ye doğru olmak üzere iki nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Sonuç

1960'lı yıllardan beri uygulanan içe dönük ithal ikameci sanayileşmenin ekonomide meydana getirdiği tıkanıklıklar sebebiyle, 1980 yılında 24 Ocak kararlarının alınmasıyla başlayan süreç, Türkiye ekonomisinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu stratejiyle birlikte, dış ticaret ve finans alanlarında serbestleşme, piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması gibi pek çok hedef belirlenmiştir. Stratejinin temel amacı, Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyonu ve karşılaştırmalı üstünlükleri doğrultusunda ihracatçı sektörlerin geliştirilmesi yoluyla sanayileşme sürecinin sağlanması olmuştur. Bu amaç doğrultusunda ihracatçı sektörlerin üretim için ihtiyaç duyduğu malların teminini kolaylaştırmak adına ithalatta tedricen liberasyona gidilmiş, ihracatta teşvikler uygulanmış, nihayetinde ülkenin dış ticaret hacmi günümüze kadar

artmış; ancak, strateji yapısal anlamda hedeflenen başarıyı istenilen düzeyde sağlayamamıştır.

Çalışmanın nedensellik analizi sonuçlarından biri, ihracattan ithalata doğru nedenselliklerdir. Bu sonuç başlı başına Türk ihracatçı sektörlerinin ithal bağımlılığını ortaya koymaktadır. İhracata yönelik üretim yapabilmek için ara ve yatırım malları ithalatını gerçekleştiren Türkiye, analiz dönemi olan 1990'lardan bugüne ithalata olan bağımlılığını aşmayı başaramamıştır.

İthalattan GSYİH'ye doğru olan bir diğer sonuç da, ihracata dayalı büyüme stratejisinin etkisizliğinin Türkiye şartlarında "ithalata dayalı büyüme"ye dönüştüğünü kanıtlamaktadır. İhracatın büyümenin motoru olmasına yönelik uygulanan stratejiler, bu ihracatçı sektörlerin ithal mallara gereksinimini zaman içerisinde yok edememiştir. Otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinin ihracat içerisinde önemli bir paya sahip olduğu Türkiye'de, imalat sanayinin yapısı montaj sanayi niteliğindedir. 2008 yılı itibariyle AR-GE harcamalarının GSYİH'deki payı %0,73 gibi oldukça düşük seviyelerde olup, bu da teknolojik gelişime gereken önemin verilmediğinin bir kanıtıdır. Küresel rekabetin hız kazanarak arttığı, bilim ve teknolojinin yaratıcısı olan beşeri sermayenin önem kazandığı ve bilgi çağını yaşamaya başladığımız 20. yüzyılın son çeyreğinde, Türkiye benimsediği stratejik değişiklik ile yapısal dönüşümü sağlamada başarılı olamamıştır.

Sonuçta, imalat sanayii kapsamında Türkiye'de uygulanan dışa açılımcı politikaların etkin işleyişini sağlamaya yönelik yapısal ve konjonktürel önlemlerin alınması gerekmektedir. Yapısal önlemlerle kastedilen, Türkiye'nin öncelikle montaj sanayi yapısından kurtulmasıdır. Sanayide önemle yapılması gereken, AR-GE'ye ağırlık verilerek katma değer yaratmaya yönelik bir yapının kurulması ve teknolojik dışa bağımlılığın azaltılmasıdır. Bu yapının, destekleyici konjonktürel politika uygulamalarıyla başarıya ulaşması mümkündür.

KAYNAKLAR

- Aalen, Odd O. ve Arnoldo FRIGESSI (2007), “What Can Statistics Contribute to a Causal Understanding?”, **Board of the Foundation of the Scandinavian Journal of Statistics**, Vol. 34, s. 155-168.
- Başkaya, Fikret (2004), **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi**, 2. bs., Ankara, Maki Basın Yayın.
- Berksoy, Taner (1994), **Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayını, Yayın No.: 1994-27.
- Çil Yavuz, Nilgün (2006), “Türkiye’de İhracat ve İktisadi Büyüme Arasında Nedensellik Analizi”, **Prof. Dr. Turan Yazgan’a Armağan**, 25 July 2006, (Çevrimiçi) <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/turanyazgan/38.pdf> , (23.01.2008), s.970.
- Çil Yavuz, Nilgün (2006), “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 7 (2), s. 162-171.
- DEMİRCAN, Esra Siverekli ve Meliha ENER (2004), **Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye**, Ankara, Roma Yayınları.
- Doğan, Seyhun (2006), “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Ekonomik İstikrar Arayışları”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, Seri: 49, İstanbul, s.101-122.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu (2005), **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 9.bs., Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, Savaş (2006), “Türkiye’de İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.10, s. 30-39.
- Eser, Uğur (1993), **Türkiye’de Sanayileşme**, 1.bs., İmge Kitabevi Yayınları.
- Gerni, Cevat, Ö. Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer (2008), “İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980–2006 Türkiye Deneyimi”, **DEÜ İİBF 2.Ulusal İktisat Kongresi**, 20-22 Şubat 2008, (Çevrimiçi) http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/deger.pdf , (06.06.2008), s.16.
- Günaydın, İhsan (2004), “Vergi-Harcama Tartışması: Türkiye Örneği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 5 (2), s. 163-181.
- Han, Ergül ve Ayten Ayşe Kaya (2006), **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 5. bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Hatemi, Abdunasser ve Manuchehr Irandoust (2000), “Time-series Evidence for Balassa’s Export-Led Growth Hypothesis”, **The Journal of International Trade & Economic Development**, 9: 3, s. 355-365.
- Kılıçbay, Ahmet (1985), **Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler**, 2. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kopits, George ve David Robinson (1989), “Fiscal Policy and External Performance: The Turkish Experience”, **IMF Working Paper**, WP/89/20.
- Kösekahyaoglu, Levent ve Canan Şentürk (2006), “İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Vol. 2, S. 4, s. 23-45.

- Lau, Evan ve Chan Tze Haw (2003), “Transmission Mechanism of Twin Deficits Hypothesis: Evidence From Two Neighbouring Countries”, **INTI Journal**, Vol.1, No. 3, s.159-166.
- Oyan, Oğuz (1989), **Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye: 1980-1989**, 2. bs., V Yayınları.
- Ramos (2001), Fransisco F. Riberio, “Exports, Imports and Economic Growth in Portugal: Evidence from Causality and Cointegration Analysis”, **Economic Modelling**, 18.
- Seyidoğlu, Halil (1982), **Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Soyak, Alkan ve Nadir Eroğlu (2008), “Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü”, **Munich Personal RePEc Archive**, MPRA Paper No: 11466.
- Şahin, Hüseyin (2007), **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, 9. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şimşek, Muammer (2003), “İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi 1960-2002”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 18, S. 2, s. 43-63.
- Tuna, Yusuf (1990), **Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye**, Deniz Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul.
- Tuncer, İsmail (2002), “Türkiye’de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)”, **Enstitü Dergisi**, C. 9, S. 9, s. 89-107.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2009), **İstatistik Göstergeler 1923-2008**, Ankara, Yayın No: 3361.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (Çevrimiçi) <http://evds.tcmb.gov.tr/>
- TÜSİAD (2008), **Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış**, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2008-05/466.
- Uygur, Ercan (2001), “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2001, (Çevrimiçi) http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizden_krize.pdf , (08.05.2008).